

О.К. Любчук

ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ УПРАВЛІНЦІВ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОГО ЧИННИКА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ДЛЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

Мотивація розглянута як психологічний фактор підвищення якості професійної підготовки. В статті представлені результати досліджень навчально-професійної мотивації студентів.

Ключові слова: мотивація, професійна підготовка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для постіндустріального суспільства соціально-адекватною є модель безперервної освіти, що базується на суб'єкт – суб'єктній парадигмі, спрямованої на формування суб'єктних якостей, зокрема активності, самостійності, ініціативності, відповідальності. Високий статус в постіндустріальному суспільстві забезпечується особистісними зусиллями у навчанні протягом життя, де вища освіта є необхідним етапом у фаховому становленні, розкритті творчого та інноваційного потенціалів, набутті здатності ставати конкурентоспроможним в умовах невизначеності та постійних змін.

Однією з головних проблем фахової підготовки є виявлення умов, які б сприяли становленню у студентів внутрішніх мотивів навчання, навчально-професійних та соціальних мотивів для кар'єроорієнтованого становлення майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розуміння сутності якості освіти вивчалася О. Бабкіною, М. Дробноходом, Д. Матросом, Д. Полевим, М. Мельниковою, В. Шинкарук [1; 3; 12; 16]. Аналіз проблеми підвищення якості вищої освіти проводився І. Вакарчуком, М. Євтухом, В. Кременем, З. Курлянд, О. Любчук, Д. Табачником, С. Поважним [2; 4; 6-11; 14-15]. Проблема мотивації навчання розроблялась в роботах І. Зимньої, А. Маркової, Т. Матиса, А. Орлова та інших [5; 10; 13].

Метою дослідження є визначення особливостей становлення навчально-професійних мотивів у студентів молодших курсів вищої школи управління, зокрема значущості для них мотиву отримання диплому, мотиву оволодіння професією, статутних мотивів.

Виклад основного матеріалу. Ні в Україні, ні в світовій практиці не існує загальних, незмінних критеріїв (критерій визначають як певну кількісну або якісну ознаку, на підставі якої здійснюється оцінка будь-яких явищ), показників, тим більше цілісної системи їх, за допомогою якої можна було б визначити якість освіти в навчальному закладі. Досягнення в освіті в Україні до сих пір оцінюється за внутрішніми критеріями, такими як: академічна успішність та участь в олімпіадах. Для сучасної безперервної освіти характерна зміна парадигми освіти «підтримуючого навчання» на більш адекватну парадигму освіти для постіндустріального суспільства – інноваційну. Невідповідність системи освіти темпам науково-технічного прогресу постіндустріального суспільства проявилася у

підготовці кадрів з вищою та середньою освітою екстенсивними методами, готових успішно працювати в стабільних умовах, виконувати професійні функції на основі засвоєного обсягу готових знань, на основі набутої «освіти на все життя».

Проведений теоретичний аналіз проблеми якості освіти показав, що сутність якості освіти визначалася в наукових працях [2; 3; 8; 15]. Було виявлено, що сутність якості освіти розуміється дослідниками неоднозначно: О. Бабкіна (орієнтованість освіти на державні стандарти) [1]; М. Дробноход (невід'ємний зв'язок з наукою, з високими показниками науково-дослідної роботи, з відповідністю рейтингу національних університетів рейтингу університетів світу) [3]; Д. Матрос, Д. Полев, М. Мельникова (співвідношення мети і результату, це міра досягнення цілі) [12]; В. Шинкарук (як забезпеченість конкурентоспроможності випускників вищої школи на ринку праці) [16].

Вважаємо, що різноманітність підходів щодо детермінант підвищення якості освіти обумовлена змінами, що відбуваються в суспільстві, які пов'язані з секторним розвитком економіки, так і психологічними детермінантами становлення затребуваних фахівців відповідно до вимог постіндустріального суспільства. Так, для індустріального суспільства зайнятість населення в секторах економіки становить 20: 50: 30, тобто 20% населення зайнято в сільському господарстві та в добувній промисловості – первинному секторі економіки, 50% населення зайнято в обробній промисловості – вторинному секторі економіки, 30% населення зайнято в сфері послуг – третинному секторі економіки; для постіндустріального суспільства зайнятість населення в секторах економіки становить 10: 10: 80, тобто 10% населення зайнято в сільському господарстві та в добувній промисловості – первинному секторі економіки, 10% населення зайнято в обробній промисловості – вторинному секторі економіки, 80% населення зайнято в сфері послуг – третинному секторі економіки.

Для індустріального виробництва соціально-адекватною була знаннево-орієнтована модель неперервної освіти, вища освіта якої була елітарною, надавала якісні фундаментальні знання, які забезпечували високий професіоналізм протягом всієї життєдіяльності, а також соціальний та матеріальний статус у суспільстві. Для постіндустріального виробництва соціально-адекватною є модель неперервної освіти, яка базується на суб'єкт – суб'єктній парадигмі, вища освіта якої стає масовою і високий статус у суспільстві забезпечується особистісними зусиллями у навчанні протягом життя, де вища освіта є тільки необхідним етапом в професійному становленні фахівця, в розкритті його творчого та інноваційного потенціалів завдяки становленню вищої освіти елементом інноваційної освітньої інфраструктури, інноваційного освітнього простору.

Якість вищої освіти для постіндустріального виробництва забезпечується наданням методологічних, діяльнісних знань та компетентностей, серед яких значущу роль відіграє вміння вчитися протягом життя, а також розвиток творчого та інноваційного потенціалів особистості майбутнього професіонала, його навчально-професійної мотивації. Відхід навчання від опори на знання, вміння, навички та спрямованість на розвиток універсальних компетенцій (такі вміння та здатності, які потрібні будь-якому професіоналу для виконання творчих задач, виконання комплексної проектної роботи, аналізу інформації,

організації своєї діяльності) допомагає побудувати інноваційний зміст освіти та досягти необхідного рівня культурної грамотності в її сучасному розвитку.

Для України характерним є перехідний етап в розбудові постіндустріального виробництва, який відзначається становленням масовості вищої освіти, зниженням її якості та високого статусу у суспільстві, що потребує впровадження як освітніх та управлінських інновацій для досягнення якості вищої освіти відповідно до вимог постіндустріального виробництва, так і розбудови інноваційної освітньої інфраструктури.

Основними протиріччями моделі традиційної освіти є наступні: успіх того, хто вчиться, визначається «успішністю» (гарним засвоєнням чужого знання), механізм «пояснення-засвоєння» заважає розвитку творчого, незалежного, креативного мислення, становленню внутрішніх мотивів навчання; традиційне навчання базується на відтворенні інформації та «контролі запам'ятовуваного», але не враховується властивість пам'яті людини відокремлювати та відштовхувати не особистісне знання, яке не здобує в результаті власної науково-пізнавальної діяльності. Для освітніх систем розвинених країн світу головними стають метазнання, механізми трансляції норм культури, суспільного життя і технологій, а також правила засвоєння їх людськими групами. Соціокультурна концепція Л.Виготського, «засуджена» в тридцять років ХХ століття і надовго викреслена з системи перепідготовки освітянських кадрів радянською владою, вважається на Заході одним із джерел такого підходу.

В умовах становлення суспільства «знань» на конкурентоздатність окремого регіону країни впливає рівень розвитку регіональної системи освіти, її спроможність навчати та підготувати кадри з інноваційним мисленням, інноваційною культурою, бажанням працювати за фахом.

Формування мотивів навчання – це створення умов навчального процесу для появи внутрішніх спонукачів (мотивів, цілей, емоцій) до навчання, усвідомлення їх студентами та подальший саморозвиток ним своєї мотиваційної сфери. В процесі формування мотивації навчання бажано розуміти процес становлення внутрішньої мотивації, зону її найближчого розвитку.

Детермінантами формування навчально-професійної мотивації є створення умов для прояву гуманних відносин між викладачами та студентами; оволодіння вмінням вчитися, яке саме по собі є сильним фактором внутрішньої мотивації; рівень включення студентів в процес навчання (загальне відношення до навчання); цілі навчання, які можуть становити та реалізовувати студенти; наявність станів, які характерні для вміння вчитися; прояв позитивного відношення викладачів до студентів; створення умов для формування ціле покладання. Під мотивом навчальної діяльності розуміють всі фактори, які обумовлюють проявлення навчальної активності: потреби, цілі, настанови, почуття обов'язку, інтереси та інше [3, с. 253].

У структурі навчально-професійних мотивів виділяють внутрішні та зовнішні мотиви. До внутрішніх мотивів відносять такі, як власний розвиток в процесі навчання, дію разом з іншими і заради інших, пізнання нового. До зовнішніх належать такі мотиви, як: навчання як вимушена поведінка; процес навчання як звичне функціонування; навчання заради лідерства та престижу,

намагання бути в центрі уваги. Вираженими зовнішніми мотивами навчально-професійної діяльності є мотиви матеріальної винагороди та уникнення невдач.

А. Марковою виділено наступні мотиви навчання студентів: пізнавальні та соціальні [13]. Пізнавальні мотиви мають різні рівні: широкі пізнавальні мотиви (орієнтація на оволодіння новими знаннями – факторами, явищами, закономірностями); навчально – пізнавальні мотиви (орієнтація на засвоєння способу отримання знань, прийомами самостійного оволодіння знаннями); мотиви самоосвіти (орієнтація на оволодіння додатковими знаннями та на побудову спеціальної програми самовдосконалення). Соціальні мотиви мають наступні рівні: широкі соціальні мотиви (мотиви обов'язку та відповідальності, розуміння соціальної значущості навчання); вузькі соціальні або позитивні мотиви (намагання зайняти визначену позицію у відношеннях з оточуючими), мотиви соціального співробітництва (орієнтація на різні способи взаємодії з іншими людьми). Мотиви, навіть, самі позитивні, створюють лише потенційну можливість для розвитку студентів, так як реалізація мотивів залежить від процесів цілепокладання, тобто вмінь ставити цілі та досягати їх в процесі навчання. До основних факторів, що впливають на формування позитивної стійкості мотивації до навчально - професійної діяльності відносять: зміст навчального матеріалу; організацію навчальної діяльності, колективні форми навчальної діяльності, оцінку навчальної діяльності, стиль викладання.

З метою перевірки особливостей становлення навчально-професійної мотивації у студентів вищої школи управління проводилися такі методики: методика «Вивчення мотивів учбової діяльності студентів» (автор О. Любчук) та методика «Вивчення мотивації навчання у ВНЗ» (автор Т. Ільїна).

Вибірка складала п'ятдесят студентів першого курсу та тридцять п'ять студентів другого курсу денної форми навчання факультету «Менеджмент» Донецького державного університету управління. В ході апробації методик, досліджувалися як зовнішні (отримання диплому, стипендія, здобуття вищої освіти, повага оточуючих, схвалення батьків, влаштування на роботу, престижність ВНЗ), так і внутрішні (отримання знань, оволодіння професією, самостійне вивчення дисциплін, професійний розвиток, набуття глибоких галузевих знань, саморозвиток) мотиви навчання студентів.

Для проведення аналізу отриманих результатів дослідження за методикою «Вивчення мотивації навчання у ВНЗ» мотиви були згруповані за трьома групами: набуття знань; оволодіння професією; отримання диплому. При цьому перші дві групи мотивів належать до внутрішньої навчально-професійної мотивації, а третя група мотивів – до зовнішньої. Кількісна обробка результатів отриманих даних дозволила виявити високі, середні та низькі рівні розвитку навчально-професійної мотивації студентів. Для підвищення якості фахової підготовки необхідно, щоб у структурі навчально-професійної мотивації студентів переважали внутрішні мотиви. Результати дослідження навчально-професійної мотивації представлені в табл. 1.

За результатами дослідження виявлено зменшення кількості студентів з високим рівнем мотивації за шкалою «набуття знань» серед студентів другого курсу у порівнянні з першим. Це свідчить про необхідність посилення

значущості виконання науково – дослідної роботи студентами. Представлення високого рівня розвитку мотивації, що виявлено шкалою «оволодіння професією» у студентів другого курсу також має тенденцію до зниження, що підкреслює необхідність посилення професійної спрямованості під час викладання навчальних дисциплін. Рівень зовнішньої мотивації, що виявляється шкалою «отримання диплому» у студентів другого курсу у порівнянні з першим залишається незмінним. Це є свідченням того, що престижність диплому ДонДУУ є значущим зовнішнім мотивом навчання для студентів перших та других курсів.

Таблиця 1
Розвиток мотивації навчання у студентів I-II курсів ДонДУУ

Шкали	Рівні розвитку мотивів	1 курс		2 курс	
		Респонденти			
		К-ть	%	К-ть	%
Набуття знань	високий	15	43	5	10
	середній	13	37	31	62
	низький	7	20	14	28
Оволодіння професією	високий	15	43	1	2
	середній	12	34	27	54
	низький	8	23	22	44
Отримання диплому	високий	26	74	44	88
	середній	5	15	1	2
	низький	4	11	5	10

Дослідження мотивів учбової діяльності проводилася у студентів в управлінських спеціальностей, показало, що для більше 50% студентів молодших курсів значущими є професійні мотиви та мотиви праці. Результати дослідження навчально-професійної мотивації за цією методикою наведені в табл. 2.

Отримані дані показали значущість внутрішньої навчально-професійної мотивації навчання у студентів першого та другого курсів, але для мотивів зовнішньої навчальної мотивації характерними є певні зміни. Мотив «отримання диплому» був значущим для 45% першокурсників, а на другому курсі продовжує бути значущим лише для 35 % студентів. Значущість мотивів «оволодіння професією», «навчально-пізнавальний», «мотиви праці», «інституційний» для студентів на другому курсі залишається незмінною у порівнянні з першим курсом. Значущість таких мотивів, як «схвалення оточуючих», «статутні», «матеріального забезпечення», мають тенденцію до зростання на другому курсі навчання у вищій школі управління.

У структурі зовнішньої навчально-професійної мотивації студентів першого та другого курсів даної вибірки найбільш значущими є мотиви «оволодіння професією», «мотиви праці», «статутні» (значущі для близько 50% респондентів), у порівнянні з мотивами «матеріального забезпечення» (32% респондентів), «схвалення оточуючих» (24% респондентів), «інституційний» (10% респондентів).

Таблиця 2

Середні ранги мотивів навчання у студентів I-II курсів ДонДУУ

Мотиви	Значущість середніх рангів	% респондентів	
		1 курс	2 курс
Професійні мотиви (оволодіння професією)	значущі	56	52
	серединні	31	38
	незначущі	13	10
Навчально-пізнавальні	значущі	27	22
	серединні	43	50
	незначущі	30	28
Отримання диплому	значущі	45	35
	серединні	31	33
	незначущі	24	32
Матеріальне забезпечення	значущі	23	32
	серединні	37	24
	незначущі	40	44
Статут	значущі	34	48
	серединні	51	38
	незначущі	14	14
Мотиви праці	значущі	51	50
	серединні	34	38
	незначущі	14	12
Схвалення оточуючих	значущі	11	24
	серединні	51	48
	незначущі	37	28
Інституційний	значущі	12	10
	серединні	36	18
	незначущі	52	72

Висновки. Дослідження значущості навчально – пізнавальних мотивів виявило різні рівні значущості навчально – професійних мотивів для різних груп студентів першого та другого курсів. Співставлення серединних рангів зовнішньої та внутрішньої мотивації у студентів молодших курсів показало домінування зовнішньої мотивації навчання, а саме: для студентів першого курсу значущими є мотиви «схвалення оточуючих» та «інституційні» мотиви; для студентів другого курсу значущими є мотиви «отримання диплому», «матеріального забезпечення», «статуту». Виявлено необхідність поглибленого вивчення значущості зовнішніх мотивів, насамперед «статутних», «праці», «успіху» для підвищення якості фахової підготовки завдяки посиленню значущості соціальних мотивів у студентів. Визначено необхідність створення умов для підвищення значущості внутрішньої мотивації у студентів, у яких навчально-професійна мотивація має серединні ранги.

Перспективою подальших досліджень є дослідження можливостей створення умов для підвищення значущості рівня внутрішньої навчально-професійної

мотивації студентів; вивчення особливостей становлення внутрішньої мотивації навчання у студентів вищої школи управління та проведення аналізу динаміки становлення внутрішньої мотивації навчання як значущого фактору якісної фахової підготовки.

Література

1. Бабкіна О. Проблеми підвищення якості вищої освіти в Україні в контексті Болонських реформ / Освіта і управління. – 2006. – Т.9. №1. – С. 91-94.
2. Вакарчук І. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи. Допов. Міністра освіти і науки на підсумк. колегії МОН України (21 березня 2008 року, м.Київ) / Освіта і управління.– 2008.– Т.11,№1. – С. 6-19.
3. Дробноход М. Забезпечення якісної освіти – основне завдання науково-освітньої галузі України. Доповідь на звітній конференції АН ВШ України (19 квітня 2008 року) / Освіта і управління. – 2008. – Т.11. №1. – С. 20 - 34.
4. Євтух М.Б. Методологічні засади трансформації вищої освіти України в контексті Болонського процесу // Педагогічна і психологічна науки в Україні: зб. наук. праць до 15-річчя АПН України / – [у 5т.]– Т. 4: Педагогіка і психологія вищої школи – К., 2007. – С. 7-18.
5. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – Ростов на Дону, 1997. – 480 с.
6. Курлянд З.Н. Професійно – креативне середовище ВНЗ – передумова підвищення якості підготовки майбутніх фахівців. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.nbuv.gov.ua/portal/socgum/vchu/N148/N148_p003-007.pdf.
7. Кремень В.Г. Формування особистості професіонала в контексті вимог XXI століття / Педагогічний процес теорія і практика: зб. наук. праць. – К.: ЕКМО, 2005. – 395с.
8. Кремень В.Г. Якісна освіта в контексті загально-цивілізаційних змін / Педагогіка і психологія. – 2007. - №2 (55). – С. 5-17.
9. Кремень В.Г. Інноваційність і освіта // Трибуна. – 2006. - №7-8. – С.17-18.
10. Любчук О.К. Основні напрямки досягнення якості вищої освіти: можливості ВНЗ / Філософські та психолого – педагогічні засади управління: зб. наук. праць ДонДУУ. – Донецьк: ДонДУУ, 2008. – Т.9. вип. 4. – С. 144–149.
11. Любчук О.К. Теоретико – методичні засади державного управління неперервною освітою в Україні та її регіонах. – Донецьк, 2010. – 395 с.
12. Матрос Д.Ш. Управление качеством образования на основе информационных технологий и образовательного мониторинга. – М., 2001. – 128 с.
13. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте: пособие для учителя. — М., 1990. — 192 с.
14. Поважний С.Ф. Психологічні засади підвищення якості соціально-гуманітарної компоненти у змісті фахової підготовки управлінців // Педагогічні і психологічні науки в Україні: зб. наук. праць до 15-річчя АПН України в 5 томах. – К., 2007. – С. 349 – 358.
15. Табачник Д. Суспільство «знань» - через якість знань / Освіта України. – 2010. -№31. – С. 1-3.
16. Шинкарук В. Основні напрями модернізації структури вищої освіти України / Вища школа. – 2007. - №5. – С. 3-16.